

Hoe de KPB het feminisme links liet liggen.

De emancipatiegraad van de vrouw in de Kommunistische Partij van België, 1921–1991

In dit artikel stellen we ons de vraag hoe geëmancipeerd de vrouw kon zijn in de Kommunistische Partij van België (KPB) en welke rol de KPB kon spelen in de emancipatiestrijd van de Belgische vrouw.

Kort na de oprichting van de KPB in 1921 zag de Vrouwencommissie het licht. Zij moest inspelen op de feministische dynamiek die zich eind 19e eeuw ontwikkelde in België. Aan de hand van de artificiële opdeling van de vrouwengeschiedenis in feministische golven, wordt nagegaan hoe de KPB zich positioneerde ten opzichte van het vrouwenvraagstuk. Tijdens de eerste feministische golf was de vrouwenzaak geen prioriteit voor de KPB. In de interfeministische periode werd de vrouwenkwestie gedepolitiseerd en versast naar de communistische mantelorganisatie Rassemblement des Femmes pour la Paix (RFP). Tijdens de tweede feministische golf kon de KPB een meerwaarde betekenen in de strijd met betrekking tot gelijk loon voor gelijk werk en in de reproductiestrijd. Voor de KPB-vrouwen was de partij ondanks de goede intenties geen vrouwvriendelijke partij.

De communistische partijen zijn net als alle andere doorheen de geschiedenis steeds masculinistisch geweest. Begrippen als arbeider of kameraad, inherent aan het communistische jargon, wekken geen vrouwelijke associatie op. Communisten moesten vanuit hun klassenanalyse logischerwijze weinig weten van een maatschappelijke beweging die de vrouwen beschouwde als een autonome en relevant politieke categorie. Ze zijn dan ook altijd een minderheid geweest binnen de Europese communistische partijen. Bovendien kregen ze er slechts zelden een vooraanstaande functie, maar werden vooral aan de basis gemobiliseerd.¹ Nochtans hebben het communisme en het marxisme als ideologie en als wetenschappelijke stroming

Bewerkte prent uit het archief van Marie Guisse (CArCoB asbl – Archives communistes, Bruxelles)

een belangrijke aantrekkingskracht uitgeoefend op vrouwen. Naar goede gewoonte citeert men de vrouwelijke communistische drievuldigheid, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg en Alexandra Kollontai om deze stelling te staven. Bovendien hebben linkse coryfeeën als Marx, Engels, Lenin, Bebel, maar ook Zetkin en Kollontai zich expliciet uitgesproken over de 'vrouwenkwestie'. Zij fulmineerden tegen de inferieure positie van de vrouw in de kapitalistische maatschappij. Zoals Engels het treffend stelde was de vrouw 'de proletariër in het gezin'.² De enige manier om hieraan te ontsnappen was actief meewerken aan de vestiging van een socialistische maatschappij, waarin man en vrouw als gelijken zouden leven. In hun geschriften behandelden deze theoretici uitsluitend de geëmancipeerde positie van de vrouw in de toekomstige socialistische maatschappij. Mijn onderzoek situeert zich echter niet op het macroniveau van de maatschappij, maar op het microniveau van de communistische partij, zijnde de KPB. Ik wil nagaan hoe men de communistische vrouwen in het eigen rode nest behandelde. Hoe geëmancipeerd was de vrouwelijke kameraad in het dominant mannelijke milieu van de KPB waar het gelijkheidsbeginsel een bijna metafysische dimensie kreeg? Kon ze haar mannetje staan? Deze analyse kadert in het opkomend feminisme dat zich volgens de traditionele historiografie in twee golven manifesteerde. Een eerste feministische golf kwam er eind 19e eeuw en werd gepercipieerd als een burgerlijke opstoot waarbij de vrouw politieke en juridische gelijkheid nastreefde. De tweede feministische golf situeert zich eind jaren 1960 en was niet zozeer een publieke emancipatie als wel een mentale omwenteling, waarbij de vrouw de stereotype genderrollen begon te contesteren. Deze golf werd voornamelijk gedragen door linkse krachten.³ Aangezien de KPB pas in 1921 werd opgericht (door Joseph Jacquemotte) en in 1991 ophield te bestaan, is het duidelijk dat de bestaansperiode ervan niet samenvalt met de tijdsruimten die men traditioneel markeert als feministische golven. In 1921 was de eerste feministische golf al min of meer uitgedoofd. De indeling in golven is natuurlijk uiterst arbitrair en mannelijk waarbij de historiografie vooral oog heeft voor de *histoires batailles* en de *causes célèbres* en niet voor de *slow motion* van de geschiedenis. Ik ben het eens met historica Leen Van Molle wanneer zij stelt dat de vrouwengeschiedenis teveel in de ban is van de cyclische redenering.⁴ De inter-feministische periode, grof gesteld van 1920 tot 1970, heeft bijwijlen evenveel feministische bewustwording en politieke actie ontketend. Niet de feministische golven, maar wel de zeventig jaar bestaansgeschiedenis van de KPB vormen bijgevolg het uitgangspunt van mijn onderzoek.

Centraal daarin staan drie analyseniveaus. Een eerste is van politiek-institutionele aard, ik zal onderzoeken hoe de KPB zich als partij heeft geprofileerd in het maatschappelijke debat over het vrouwenvraagstuk. De Vrouwencommissie van de KPB speelde hierin een sleutelrol. Kon ze een meerwaarde geven aan de emancipatiestrijd van de Belgische vrouw en van de KPB-militante in het bijzonder? Welke standpunten nam ze in in de belangrijke vrouwelijke deelstrijd? In dit artikel focus ik op de strijd om gelijk loon voor gelijk werk en deze rond abortus, anti-conceptie en pijnloze bevalling. Daarnaast onderzoek ik wie lid was van deze

commissie, hoe ze georganiseerd was en hoe ze zich institutioneel aanpaste aan de feministische dynamiek.

Als tweede volgt het culturele niveau waarop ik de genderverhoudingen binnen de partij analyseer. De KPB heeft als partij met een eigen sfeer en omgangsvormen een bepaalde groep vrouwen een sociale omgeving en karaktervorming geboden. Ik ga ook na hoe reëel het spanningsveld was tussen het feministische gedachtegoed en het morele conservatisme van een arbeiderspartij als de KPB. Bestond er daar zoiets als *working class puritanism* dat de vrouwelijke ontvoogding in de weg stond?

Aan dit culturele niveau is een individueel niveau gekoppeld waarop de persoonlijke beleving van de KPB-vrouwen centraal staat en hun mentale wereld wordt gereconstrueerd. Op dit niveau ga ik na wie de doorsnee KPB-militante was. Had zij emancipatorische of zelfs feministische aspiraties? Was er sprake van een soort collectieve genderidentiteit bij deze vrouwen? Ten slotte sta ik stil bij de genderperceptie van de communistische vrouwen tegenover de KPB. Vonden zij de KPB een vrouwvriendelijke partij waar ze hun vrouwelijke identiteit op passende wijze konden expliciteren? Dit niveau is van primordiaal belang in een genderonderzoek, omdat feminisme in de eerste plaats een bewustzijnsvorm is waarin subjectieve ervaringen, gevoelens en anekdotes centraal staan. De resultaten van deze drie analysesniveaus zijn interdependent en het voorwerp van conflict en ontwikkeling. De KPB-politiek beïnvloedde immers de genderverschillen en vice versa.

Ik heb voor mijn onderzoek divers bronnenmateriaal geconsulteerd in verschillende archiefinstellingen. In het Dacob/CARCOB raadpleegde ik het archief van de vrouwenafdeling van de KPB/PCB, de vrouwelijke dossiers van de Politieke Controlecommissie en een aantal stukken uit het archief van het Centraal Comité en het Politbureau. De Politieke Controlecommissie werd in 1935 opgericht om de orde en discipline te bewaken in de partij. De dossiers van deze commissie waren biografisch van aard, betreffende subversieve partijleden of leden die om een of andere reden moesten gescreend worden. Het Centraal Comité en het Politbureau waren de belangrijkste bestuursorganen van de KPB. Zij waren ook rechtstreeks verantwoordelijk voor de werking van de Vrouwencommissie.

In Amsab-ISG consulteerde ik het persoonlijke archief van belangrijke vrouwelijke KPB-leden zoals Chantal De Smet, Nadine Crappé en Emilienne Brunfaut. Daarnaast nam ik tientallen diepte-interviews af van vooral vrouwelijke leden van de KPB.

Wat de structuur van de bijdrage betreft, volg ik een klassiek chronologisch kader waarin de eerste feministische golf, de interfeministische periode en de tweede feministische golf de belangrijkste cesuren zijn. Bij elk hoofdstuk plaats ik mijn onderzoeksresultaten tegen de achtergrond van de toenmalige feministische realiteit, de maatschappelijke context en de partijcontext. De eerste feministische golf laat ik eind 19e eeuw van start gaan en – nogal arbitrair – eindigen in 1948. De interfeministische periode zit vervat tussen WO II en de staking van de metaalarbeidsters van FN Herstal in 1966, het startschot voor de tweede feministische

golf in België. De tweede feministische golf wordt het meest uitgebreid geanalyseerd, enerzijds omdat dit een linkse golf was waarbij de KPVB meer betrokken was, anderzijds omdat het dankzij de mondelinge bronnen mogelijk was om een mentaliteitsstudie te koppelen aan het klassieke archiefwerk.

De eerste feministische golf: feministisch marxisme

De KPVB werd in 1921 opgericht als afdeling van de Derde Internationale. De partij was een samensmelting van twee communistische kernen, de Parti Communiste de Belgique onder leiding van War Van Overstraeten en de Parti Communiste Belge onder leiding van Joseph Jacquemotte. Vanaf haar oprichting moest de KPVB wel aandacht hebben voor het vrouwenvraagstuk, zonet pleegde ze politieke zelfmoord, want het Belgische feminisme was het embryonale stadium al enige tijd ontgroeid. Feminisme vond zijn oorsprong in het verlichtingsdenken van de 18e eeuw. Vanuit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk sijpelde de beweging door naar het Europese continent. Naast de Angelsaksische invloeden, waren ook de Franse en de Nederlandse feministen van cruciaal belang voor het ontstaan van het Belgische feminisme. Het doel van de eerste Belgische feministen was gelijkheid in een maatschappij waar mannelijkheid de norm was. Ze streefden voornamelijk naar gelijke onderwijskansen en gelijke politieke en juridische rechten. De spilfiguren van deze golf waren in de eerste plaats Zoé en Isabelle Gatti de Gamond die de lamentabele onderwijskansen voor de meisjes in België aanklaagden. Dankzij Marie Popelin en Isala Van Diest konden vrouwen aan de universiteit studeren en een ‘mannelijk’ beroep uitoefenen. In 1892 werd de Belgische Liga voor de Rechten van de Vrouw opgericht en in 1905 zag ook de Nationale Vrouwenraad het licht.⁵ De rol van de liberale vrouwen was belangrijk tijdens deze eerste feministische golf, maar mag ook niet overdreven worden. Socialistische vrouwen zoals Nellie van Kol en Emilie Claeys (zie het artikel van Julie Carlier in dit nummer) stredden voor gelijk loon voor gelijk werk, en later organiseerden de socialistische vrouwen zich in zuilorganisaties als de Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV)/Femmes Prévoyantes Socialistes (FPS). Ook het christelijke feminisme, onder leiding van Louise Van den Plas en Marie Baers, kwam ondanks zijn zeer traditionele visie op het vrouwenvraagstuk van de grond. De KPVB volgde deze nationale trend door enkele weken na haar oprichting een speciale commissie in het leven te roepen die zich moest bezighouden met de organisatie van de vrouwen in de federatie Brussel. Dit maakt van de Brusselse Vrouwencommissie een van de oudste commissies van de KPVB⁶, die hiermee ook een richtlijn van de Derde Internationale volgde die stelde dat vrouwen via communistische vrouwencommissies aangespoord moesten worden om te participeren in revolutionaire manifestaties tegen de bourgeoisie. Bovendien was het de bedoeling van de Vrouwencommissie om regelmatig bijeenkomsten te organiseren waar militanten konden discussiëren over de rol van de vrouw in de samenleving. De bijeenkomsten waren bij voorkeur gemengd, want er mocht geen sprake zijn van seksuele segregatie binnen de partij; dit kon immers de cohesie van de arbeidersbeweging hypothekeren.⁷

De Brusselse Vrouwencommissie maakte heel wat groeipijnen door. Het voornaamste probleem was de vrouwen bereiken. In 1937, zestien jaar na haar oprichting, waren er nog maar 35 lokale vrouwencommissies, vooral in Brussel en Wallonië.⁸ De vrouwenkwestie bleef zeer lokaal geïnspireerd en er was geen sprake van nationale of internationale coördinatie. De spilfiguur tijdens dit eerste emancipatorische bewustwordingsproces binnen de KPB was Berthe Kestemont. Zij verdiepte zich als eerste in de vrouwenkwestie, maar kan bezwaarlijk een feministe genoemd worden. Integendeel, zelfs de meest vrouwbewuste KPB-militanten fulmineerden in die periode tegen het feminisme, dat als een burgerlijk verschijnsel werd afgedaan. Dit is vooral te merken aan de houding tegenover het provinciaal en parlementair stemrecht voor vrouwen. De katholieken pleitten voor stemrecht voor vrouwen omdat zij ervan overtuigd waren dat dit electoraal in hun voordeel zou spelen. Net om die reden waren de socialisten sterk gekant tegen dit voorstel. De KPB heeft altijd sterk gepleit voor vrouwenstemrecht en was dan ook furieus over het pragmatisme van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). De steun van de KPB had niets burgerlijks feministisch, want zij beschouwde stemrecht niet als een einddoel, maar als een middel voor de vrouw om zich verder te ontvoogden. Hieruit blijkt dat de KPB wel degelijk de emancipatie van de vrouw proclameerde zonder een manifest feministische koers te varen.⁹ Dat het feminisme burgerlijk werd bevonden, betekent niet dat de term historisch correct is. Het was in de eerste plaats een politiek-strategische uitvinding van Clara Zetkin om de 19e-eeuwse onafhankelijke vrouwenbeweging te discrediteren.

Ondanks de initiatieven van de KPB inzake het vrouwenvraagstuk moet het feminisme van de KPB niet geïdealiseerd worden, het was in deze beginperiode vooral uit politiek zelfbehoud dat de partij aandrong op de oprichting van een vrouwencommissie. Zij beseftte dat er zonder de medewerking van de vrouw geen sprake kon zijn van een proletarische revolutie. *Working class has two sexes*, en beide geslachten moesten overtuigd worden van de theses van Moskou.

Tijdens deze eerste feministische bewustwordingsgolf valt het op dat de vrouwenorganisatie een afspiegeling vormde van de voornaamste tendensen binnen de KPB. In de jaren 1930 zien we dat de Spaanse Burgeroorlog een nieuwe dynamiek gaf aan de vrouwenorganisatie binnen de KPB. De communistische vrouwen organiseerden zich samen met de socialistische vrouwen in een volksfrontpolitiek. Deze volksfrontpolitiek stond in schril contrast met de paranoïde isolatiepolitiek die de KPB voerde in de jaren na de afscheuring van de trotskistische fractie en de grote arrestaties. De linkse vrouwen verenigden zich in de Hulpcomités voor Republikeins Spanje¹⁰, waarin organisatie uiteraard primeerde op emancipatie. Kopstukken van deze organisatie waren Noëlla Dinant, Rosie Holender, Jeanne Renotte en Fanny Jacquemotte. Noëlla Dinant en Jeanne Renotte zouden zich ook tijdens de tweede feministische golf verdienstelijk opstellen in de Belgische vrouwenstrijd. In de jaren 1930 was er ook sprake van de zogenaamde flamingantistische stroming binnen de KPB die onder leiding stond van Jef Van Extergem, René Dillen en Ferdinand Minnaert en het centralisme binnen de KPB opnieuw ondermijnde. Ook de

◀ Alice Degeer (uit: E. GUBIN e.a.,
Dictionnaire des femmes belges)

▲ Isabelle Blume
(Amsab-ISG)

KPB-vrouwen vonden dat de tijd gekomen was om de vrouwencommissies in Vlaanderen te professionaliseren en te optimaliseren. In 1938 werd de Vlaamse Vrouwencommissie opgericht onder het wakende oog van Gilberte Borgers.¹¹ Zij was de drijvende kracht achter dit Vlaamse initiatief. Zij was feministe en ijverde sterk voor het vrouwenstemrecht. Zij organiseerde herdenkingsavonden voor Clara Zetkin, was actief betrokken bij het verzet tijdens WO II, en werd daarom onthoofd. Ze werd opgevolgd door Jeanne Cornand, een andere belangrijke militante in deze 'protofeministische' periode van de KPB. Nog interessante figuren waren Claire Martchouk-Van den Boom, de vrouw van partijsecretaris George Van den Boom, Berthe Kestemont en uiteraard Alice Degeer. Alice Degeer was de enige vrouw van de dertien parlementsleden die de KPB vertegenwoordigden nadat de partij in 1936 electoraal beloofd werd voor haar syndicale strijd in de Borinage.¹² Samen met Isabelle Blume, de dieprode socialiste die later tot de KPB zou toetreden, was ze toen de enige vrouw in de Kamer. Beide vrouwen voerden een zeer linkse parlementaire politiek met vele vrouwvriendelijke accenten. Zo zetten zij zich sterk in voor de fabrieksarbeidsters. Zij eisten gelijke minimumlonen, gelijk loon voor gelijk werk en algemeen stemrecht voor vrouwen.

Bij wijze van conclusie voor deze eerste feministische golf kunnen we stellen dat de vrouwenkwestie stevast deel bleef uitmaken van de globale sociale strijd. Hiermee volgde de KPB de tendens van het feministisch marxisme waarbij de klassenstrijd bleef prevaleren op de vrouwenstrijd. Van feminisme an sich was er geen sprake, want dit was een burgerlijk fenomeen. 'Geen feminisme zonder socialisme' bleef het adagium. In tijden van relatieve rust kon en mocht de Vrouwencommissie

zich ontplooiën, maar zodra er een acute bedreiging optrad, zoals de trotskistische afscheuring, de grote arrestaties, het fascisme, moest de vrouwenstrijd wijken voor belangrijker kwesties.¹³ De KPB heeft ondanks de internationale opstoot van feministisch socialisme/communisme/marxisme op geen enkel moment een meerwaarde kunnen betekenen voor de Belgische emancipatiestrijd. Ondanks de feministische bewustwording van een aantal internationale linkse figuren als Clara Zetkin, Alexandra Kollontai, Marthe Bigot, Margarita Nelken en Dolores Ibárruri, en de adoratie van de KPB-vrouwen voor deze spilfiguren, was er tijdens het interbellum geen sprake van contact tussen de Brusselse Vrouwencommissie en het Internationaal Vrouwensecretariaat van de Derde Internationale.¹⁴ De KPB was hiervoor nog te klein en had andere prioriteiten.

De interfeministische periode

De periode tussen 1945 en 1966 ging de Belgische vrouwengeschiedenis in als 'de decennia tussen de feministische golven'. De jaren tussen 1948 en 1966 contrasterden sterk met wat geweest was en met wat nog moest komen, wat echter niet betekent dat zij geen constructieve of zelfs noodzakelijke stilte voor de storm waren in de feministische dynamiek. Op emancipatorisch vlak leek de vrouw eerder in haar lot te berusten en nam ze vrede met de maatschappelijke en vooral huishoudelijke rol die haar toebedeeld werd. Er werden toen vooral verwoede pogingen gedaan om de vrouw uit de arbeidsmarkt te houden. Het moederloon, de besparingen op de werkloosheidsuitkeringen en op de lonen van getrouwde vrouwen en ten slotte de sociopedagogische toelage waren verschillende maatregelen die hetzelfde ideologische concept vertegenwoordigden. Klassieke verzuilde vrouwenbewegingen zoals de Katholieke Vereniging voor Landelijke Vrouwen (KVLV) en de SVV deden eerder pogingen om de vrouw te verzoenen met dit traditionele vrouwenbeeld dan haar ertegen in opstand te brengen. Hoe reageerde de KPB hierop?

De interfeministische golf werd ingeleid door WO II, een periode waarin heel wat vrouwen toetraden tot de KPB. De strijd tegen het fascisme was voor velen een belangrijke drijfveer om lid te worden.¹⁵ Een groot deel van de vrouwelijke leden was actief in een verzetsorganisatie. Kameraden als Marie Guisse, Rosine Lewin, Mariette Van Ballaert, Jeanne Cornand, Odile Berghmans, Antonina Grégoire, Cecile Burgos, Claire Van den Boom en Félicie Mertens waren zeer bedrijvig in het transporteren van illegale documenten en wapens.¹⁶ Marie Guisse en Rosine Lewin zouden na de oorlog de belangrijkste pioniersters van de vrouwenkwestie in de KPB worden. Zij klommen ook op tot de hogere bestuurskaders en zetelden allebei in het Centraal Comité. Lewin maakte zelfs heel even deel uit van het Politbureau, het hoogste uitvoerend orgaan van de KPB.

Na de oorlog, in 1946, op het Achtste Partijcongres kondigden Edgar Lalmand en Jean Terfve een nieuwe visie op het vrouwenvraagstuk aan. De vrouwen moesten massaal aangesproken worden om de partij te verwoegen en werden verondersteld in democratische vrouwenverenigingen het 'communistiche evangelie' te

Sinterklaasfeest van de Vrouwengezelschappen in Anderlecht, ongedateerd (Amsab-ISG)

gaan verkondigen.¹⁷ In plaats van de vrouwenstrijd een gemengde strijd te laten zijn, zoals in de beginjaren strikt vereist was, werd er in de vrouwenverenigingen zoals de Union des femmes en de Rassemblement des Femmes pour la Paix, vanaf 1946 een specifieke vrouwencultuur nagestreefd. Sleutelfiguur was Suzanne Grégoire, de nationaal verantwoordelijke voor de vrouwen in de KPB. De overgang naar deze nieuwe vrouwenvisie werd geleidelijk geïmplementeerd. De vroegere Vrouwencommissie werd omgebouwd tot twee aparte formats: de Vrouwengezelschappen en de Gemengde Commissies. De Vrouwengezelschappen namen de organisatorische taak van de vroegere Vrouwencommissie op zich. Het waren lokaal geïntereerde studie- en recreatiegroepjes waar gezelligheid het voornaamste doel was. Ze organiseerden naaikransjes, uitstapjes, sinterklaasfeesten en koffiekranjes.¹⁸ De vrouw werd aangesproken in haar traditionele rol en niet langer in haar voorhoederol. Suzanne Grégoire keek hier sceptisch tegenaan. In een nota zei ze dat deze gezelschappen hoogstens beschouwd moesten worden als *“een overgangsfase voor communistische vrouwen die nog niet voldoende gevormd waren om deel te nemen aan de politiek”*.¹⁹ Zij was eerder te vinden voor een gemengde aanpak van het vrouwenvraagstuk. De Gemengde Commissies kwamen er dan ook op haar initiatief; ze namen de emancipatorische aspecten van de vroegere Vrouwencommissie op zich. In deze commissies moesten mannen en vrouwen samen naar oplossingen

Een communistische 1 meibetoging in Luik, 1984. Vooraan links Betty Coletta (PCB Liège) en rechts Louise Lecron (PCB Verviers) (CARCoB asbl – Archives communistes, Bruxelles)

zoeken. Vrouwen hadden weliswaar enige maturiteit getoond tijdens WO II, maar toch nog niet voldoende om het politieke spel zonder hulp van de mannelijke partijgenoten te beheersen. Het partijprogramma focuste op de werkende vrouw. Tijdens de oorlog had ze zich als arbeidskracht steeds sterker geprofileerd en daarom moest ze nu kunnen genieten van een gelijk loon, gelijke werkloosheidsuitkeringen en gelijke onderwijskansen. Bovendien moest de huisvrouw zich kunnen bevrijden van haar huistaken via een netwerk van goedkope restaurants, kinderopvangcentra, crèches en openbare toiletten.²⁰ Het leek een mooi compromis: Lalmand en Terfve die een specifieke vrouwencultuur wensten te cultiveren via de Vrouwengezelschappen en Grégoire die via de Gemengde Commissies aandrang op een gedeelde vrouwenstrijd. Vanaf 1947 radicaliseerden Grégoires standpunten over de gemengde vrouwenstrijd, wat zou leiden tot onoverbrugbare divergenties tussen haar en de partij. Op een vergadering van het Centraal Comité in maart 1947 stelde ze voor om de Vrouwengezelschappen op te doeken. Het Centraal Comité en meer algemeen de KPB was het niet eens met Grégoire en wilde in deze naoorlogse periode de vrouwenstrijd in een specifieke vrouwencultuur laten gedijen. Ze werd ontslagen uit haar functie als nationaal verantwoordelijke voor de vrouwen

EEN UITPUTTEND EN SLECHT
BETAALD WERK DOEN, VERWEG
WONEN, 'S AVONDS LAAT THUIS
KOMEN IN EEN TRIESTIG HUIS,
NOOIT GEEN CENTEN HEBBEN
DENKT U WERKELIJK DAT DIT
EEN LEVEN IS?

MEISJE
JE HEBT TE
KIEZEN. 'T IS
DAT OF HET
SOCIALISME!

WOLINSKI

VROUWENKOMMISSIE VAN DE KPB

omdat ze te weinig partijdiscipline toonde.²¹ Door te opteren voor de weg van de gescheiden sferen, zoals bepleit door Lalmand, kan men stellen dat de KPB naast 'klasse' ook 'gender' erkende als een specifiek maatschappelijk onderdrukkingsmechanisme. In zuiver theoretisch opzicht kan men deze aanpak feministisch noemen omdat de KPB ervan uitging dat vrouwelijkheid specifieke discriminaties met zich meebracht die in een aangepaste format bestreden moesten worden.

De realiteit leert ons echter dat het eerder pragmatisme en niet feminisme was dat de KPB deed kiezen voor de aparte vrouwenorganisatie – in de eerste plaats electorale en partijpolitieke overwegingen – die een kweekvijver moest worden voor nieuwe vrouwelijke kameraden. In de feministische wereld bestaat er heel wat discussie over het emancipatorische gehalte van aparte vrouwenorganisaties met een specifieke vrouwencultuur. Van Molle erkent de feministische tekortkomingen van de traditionele en zuilgebonden vrouwenorganisaties, maar ze beschouwt ze wel als een noodzakelijke fase in de feministische bewustwording van de vrouw.²²

Voor Grégoire waren deze veredelde theekransjes echter niet revolutionair genoeg. Zij wilde in de eerste plaats haar mannetje staan in de partijtop. Dit dominant masculiene milieu leidde bij haar tot een aanpassing aan de mannelijke normen en niet tot een versterkte vorm van feminisme. Men kan zich trouwens ook vragen stellen bij het feministische gehalte van de uitspraken van Grégoire, waarin de achtergesteldheid van de vrouw als uitgangspunt werd genomen in haar emancipatiestrijd. In een nota aan het Centraal Comité poneerde ze dat *“een geïsoleerde organisatie van de vrouw onnatuurlijk was en naar feminisme rook”*. Dit moest te allen tijde vermeden worden want *“het zou de antipathie van de arbeidersgemeenschap kunnen opwekken”*. Grégoire werd ontslagen uit haar politieke functies en gedegradeerd tot basismilitante. Zij was niet de enige vrouw die het slachtoffer werd van de koppensnellerij binnen de partij onder Lalmand. Belangrijke figuren als Alice Degeer, Zoé Blusztajn, Mariette Van Ballaert en ook Emilienne Brunfaut werden politiek onschadelijk gemaakt. Deze misogynie kan enigszins gerelativeerd worden, aangezien de vrouwen niet de enige slachtoffers waren van deze uitsluitingen. Onder het voorzitterschap van Lalmand waaide er een stalinistische wind door de partij.²³

Een laatste tendens die we voor deze interfeministische periode kunnen onderkennen is het entrisme. Zoals gezegd moest de communistische vrouw in dienst staan van de vrouwelijke massa's en zich aansluiten bij democratische vrouwenverenigingen. Men mag niet vergeten dat de KPB in die periode deel uitmaakte van de regering en haar revolutionaire aspiraties enigszins moest temperen. Ze werd dus een *teampayer* en deze populistische koerswijziging liet zich ook aflezen in de aard van de vrouwenorganisatie. De KPB-vrouwen werden verondersteld hun gemarginaliseerde interne groeperingen te overstijgen en binnen te dringen in

Affiche van de Vrouwenkommissie van de KPB (ontwerp Wolinski, Amsab-ISG)

pluriforme vrouwennetwerken. De Union des Femmes was zo'n vereniging. Ze werd opgericht tijdens WO II en in eerste instantie wel geassocieerd met de KPB, maar ze telde evengoed liberale, socialistische en zelfs katholieke leden. De KPB-vrouwen moesten nieuwe leden rekruteren in deze middens en de communistische ideeën introduceren bij de brede vrouwenmassa. Na het opdoeken van de Union des Femmes in 1946, focuste de KPB op een andere linkse vrouwenvereniging die in 1948 opgericht werd, met name de Rassemblement des Femmes pour la Paix (RFP) onder leiding van Emilienne Brunfaut. Deze vereniging vormde het sluitstuk van de gedepoliteerde visie van de KPB op het vrouwenvraagstuk, waarbij de vrouw in de eerste plaats met vrede werd geassocieerd. Niet feminisme, maar pacifisme was het sleutelwoord van dergelijke verenigingen, een visie die zou domineren in de jaren 1940, 1950 en de vroege jaren 1960. Deze entristische beweging was dus niet alleen een nieuwe aanpak van de *battle of the souls* van de KPB, maar ook een duidelijk signaal van de trend van depolitisering van de vrouwenkwestie. In het kader van de verzuiling versaste men de vrouwenkwestie van de politieke onderhandelingstafel naar de koffietafel van de 'autonome' vrouwenverenigingen met hun hang naar een traditionele vrouwencultuur. Het is lange tijd ontkend, maar de RFP was wel degelijk een *organisation de masque*. Het werk van de Vrouwencommissies en van de Gemengde Commissies werd toen bijna integraal door de RFP afgehandeld. Er waren vanaf de oprichting dan ook opvallend veel communistische vrouwen betrokken bij de RFP. De reeds eerder aan bod gekomen Marie Guisse, Rosine Lewin, Rosie Holender, Jeanne Mullier (de echtgenote van E. Lalmand), Claire Van den Boom, Lucette Bouffiuolx, Jeanne Mulier, Mariette Van Ballaert, Emilienne Brunfaut, Cecile Burgos zijn maar enkele van de vele KPB-vrouwen die ook toetraden tot de RFP.²⁴ In het begin stond deze organisatie nog sterk onder de auspiciën van de KPB, maar nadien verminderde dit. Spilfiguur ervan was Emilienne Brunfaut, dé ambassadrice van de vrede en bekende vakbondsvrouw. In kwantitatief opzicht kan men stellen dat de naoorlogse vrouwenstrijd in de KPB een succes was, want steeds meer vrouwen traden toe tot de partij, maar kwalitatief gezien bleef men eigenlijk ter plaatse trappelen.

Tweede feministische golf

Eind jaren 1960 werd de tweede feministische golf ingezet. Waar bij de eerste feministische golf de nadruk lag op gelijke politieke en burgerlijke rechten, stond nu het concept 'bevrijding' centraal. De vrouwenbeweging trachtte tijdens deze twee golf vooral een mentale revolutie te ontketenen. De vrouw moest een autonoom subject en project tot zelfrealisatie worden.²⁵ Het 'persoonlijke werd politiek', maar ironisch genoeg heeft het feminisme van de tweede golf zich zelden in politieke kringen ontwikkeld. Het was een apolitieke en autonome beweging die langzaam geïnstitutionaliseerd en gepoliteerd werd, maar zelden politieke roots had. Dit was ook in België zo. De Belgische vrouwenbeweging stond expliciet vijandig tegenover de

politiek als bastion van mannelijke machtsuitoefening. De nieuwe vrouwenbeweging vormde geen homogeen en ideologisch geheel. Het was eerder een conglomeraat van pluralistische en linkse drukingsgroepen die verschilden qua strategie, organisatieprincipe en radicaliteit. De belangrijkste daarvan waren de Pluralistische Actiegroepen (PAG), Dolle Mina en het Vrouwenoverlegcomité.²⁶ Ondertussen werd er nog een poging ondernomen om een specifieke vrouwenpartij op te richten, de Vlaamse Feministische Partij (VFP), maar het werd een debacle. De belangrijkste strijdthema's tijdens deze tweede golf waren gelijk loon voor gelijk werk, anticonceptie en abortus, en ten slotte vrouwen tegen de crisis.

Chantal De Smet
(bron: <http://merelnet.be/?cat=15>)

Hoe reageerde de KPB op deze nieuwe feministische bewustwordingsgolf? Intern deden zich opnieuw veranderingen voor. Na de naoorlogse periode van depolitisering van de vrouwenstrijd naar autonome vrouwenorganisaties zoals de RFP, werden de communistische vrouwen in de jaren 1970 en 1980 opnieuw intern georganiseerd. De Vrouwengezelschappen en de Gemengde Commissies moesten weer plaats maken voor de Vrouwencommissie en er traden opnieuw heel wat vrouwen toe tot de partij. Vrouwen als Chantal De Smet, Nadine Crappé, Anne Herscovici, Zoé Blusztejn, Liliane Brabans, Josiane Vrand, Paulette Cornille, Marianne Monfort, Béatrice Gobert en Jacqueline Ballewyns voorzagen de vrouwenstrijd van verse zuurstof. De oude garde met Rosine Lewin, Marie Guisse en Lucie Lauwers bleef wel de kern van de Vrouwencommissie uitmaken. Een aantal leden van de Vlaamse Vrouwencommissie, zoals Chantal De Smet en Nadine Crappé waren eveneens lid van de radicale Dolle Mina's. De Smet was de meest radicale feministische vrouw die de KPB ooit gekend heeft. Toch kon de Vrouwencommissie niet uitgroeien tot een significante katalysator van de Belgische vrouwenstrijd.²⁷ Hiervoor was ze volgens De Smet te informeel georganiseerd en bovendien kampte ze met een permanente desinteresse vanuit de partij.

Uiteraard lagen de ideologische kaarten anno 1970 anders dan in 1920. Feminisme was niet langer een zogenaamd burgerlijk en demonisch taboewoord in de KPB-propaganda. Het was een van de nieuwe sociale bewegingen die langzamerhand de geesten van de burgers en ook de KPB-militanten binnensijpelden. Ook de partijtop erkende dat de vrouwenkwestie speciale aandacht verdiende. De Vrouwencommissie pinde zich op drie strijdpunten vast: de strijd voor gelijk loon voor gelijk werk, voor baas in eigen buik en tegen de crisis. Ik zal enkel de eerste twee items evalueren.

Betoging van de vrouwen van FN in de straten van Herstal, februari-maart 1966
(© Photo Desarcy-Robyns, Province de Liège)

Voor vele KPB-vrouwen luidde de staking van de 3000 arbeidsters van de wapenfabriek FN Herstal in februari 1966 de tweede feministische golf in. Deze 'machievrouwen' verdienden niet alleen 25% minder dan hun mannelijke collega's, maar kregen bovendien geen promotiekansen en waren syndicaal ondervertegenwoordigd. Ze eisten dan ook gelijk loon voor gelijk werk en betere arbeidsvoorwaarden. Deze actie van combattieve arbeidsters kreeg nationale aandacht. De KPB was zeer manifest aanwezig tijdens de staking. 'Gelijk loon voor gelijk werk' was sinds 1921 een basiseis van de partij. Ze organiseerde solidariteitsacties, geldinzamelingen en studiedagen en hielp bovendien bij de oprichting van het Actiecomité Gelijk Loon voor Gelijk Werk dat zou bijdragen tot de institutionalisering van de wetgeving.²⁸ De steun aan de FN-vrouwen paste in de visie van de KPB, met name: 'Geen vrouwenstrijd zonder klassenstrijd'; de situatie van de FN-arbeidsters was eerder een sociale dan een feministische aberratie. Onderdrukking van vrouwen werd immers veroorzaakt door hun uitbuiting in het kapitalistische systeem. Door de staking van de FN-vrouwen radicaliseerden vele vrouwen binnen de KPB, maar deze radicalisering zou zich nog niet institutionaliseren binnen de partij. Hiervoor was het wachten tot de vroege jaren 1970 toen de abortuskwestie opblaaide.²⁹

Nationale steunbetoging voor Willy Peers, Luik, 24 februari 1973.

V.l.n.r.: Willy Peers, Marcel Levaux (volksvertegenwoordiger PCB Liège) en Noëlla Dinant (volksvertegenwoordiger, PCB Mons) (© Gérard Presse, CARCoB asbl–Archives communistes, Bruxelles)

De strijd van de vrouw voor de controle over haar eigen lichaam werd een van de hoogtepunten van de nieuwe vrouwenbeweging. De KPB volgde de seksuele revolutie met argusogen. De protagonisten ervan waren een aantal revolutionaire communistische dokters en een aantal communistische vrouwen. Pierre-Olivier Hubinon, Jo Boute en Willy Peers waren alle drie exponenten van de gynaecologische afdeling van het Sint-Pietersziekenhuis in Brussel en lid van de KPB. Vooral Peers en Boute katalyseerden een ware mentaliteitsverandering waarbij zo langzamerhand uitgegaan werd van de lichamelijke en morele wensen van de vrouw. In de jaren 1950 propageerden deze dokters de profylactische methode.³⁰ Dit was een methode die op zuiver psychosomatische wijze, met behulp van hypnose en suggestie, de barenspijnen van de vrouw kon verlichten. Ook Jeanne Renotte, vroedvrouw en lid van de KPB, paste deze techniek al enige tijd toe in het Luikse ziekenhuis waar ze werkte. Deze methode was zeer controversieel omdat in de klassieke gynaecologie pijn onherroepelijk deel uitmaakte van de bevalling. Het was immers een noodzakelijke voorwaarde opdat de moeder van het kind zou houden. De KPB profileerde zich opvallend progressief in dit debat. De methode werd dan ook ont-

wikkeld door de Russische arts Nikolayev. Niet zozeer feminisme, maar wel pragmatisme bracht toenmalig partijsecretaris Lalmand ertoe om Boute en Peers te overtuigen lezingen te organiseren over de pijnloze bevalling. De KPB wilde zich als politieke partij in de bipolaire wereldorde profileren aan de hand van de wetenschappelijke revelaties uit de Sovjet-Unie.³¹

Een ander controversieel thema was anticonceptie. Reeds lang voor de legalisering van de pil in 1966 waren Boute en Peers actief in het verspreiden en voorschrijven van anticonceptiva die door enkele Brusselse apothekers onder de toonbank werden verkocht. Ook de Vrouwencommissie propageerde sterk het gebruik van anticonceptiva. Zij verspreidde progressieve brochures waarin seksualiteit volledig werd losgekoppeld van moederschap.³² Terwijl de vrouw in de RFP- en KPB-propaganda van de jaren 1950 nog a-prioristisch gekoppeld werd aan het moederschap, werd ze nu geprofileerd als een autonoom centrum van besluitvorming. Het moederschap was niet langer een intrinsieke rol die de vrouw moest vervullen, maar een bewuste keuze die zij al dan niet kon maken. De oude natalistische visie op vrouwelijkheid die in de naoorlogse jaren nog zegevierde, werd niet door de communistische intelligentsia opgeheven. In de Franse communistische partij werd er bij monde van het dogmatische duo Maurice Thorez, partijsecretaris van de Parti communiste français, en zijn rigide vrouw Jeannette Vermeersch, een ware bevolkingspolitiek gepropageerd. Volgens Vermeersch was de propaganda rond anticonceptie een bewuste strategie van de kapitalisten om geen kinderbijslag te moeten betalen. Er heerste in sovjetkringen een permanente vrees voor bevolkingstekorten waardoor er niet voldoende proletarische krachten zouden zijn om de socialistische revolutie te katalyseren.³³ In de Sovjet-Unie kreeg deze 'nataliteitsgedachte' een bijna metafysische dimensie door de uitreiking van moedermedailles aan vrouwen die meer dan zes kinderen baarden. Gelukkig volgde de KPB het conservatisme van de Franse en Russische communistische partijen niet en vaarde ze haar eigen koers.

Hét hoogtepunt van de 'baas in eigen buikstrijd' en bovendien het voornaamste element in de collectieve biografie van de tweede generatie feministen, was de abortuskwestie. Opnieuw speelden de communistische dokters en dan vooral dokter Willy Peers een prominente rol in de detaboeïsering van dit 'morele drama'. Abortus was bij wet verboden sinds 1867, waardoor vrouwen moesten terugvallen op engelenmaaksters en kwakzalvers. Toen Peers in 1973 werd opgepakt na het uitvoeren van een abortus op een mindervalide vrouw, zorgde dit voor grote consternatie in de Belgische samenleving. Er volgden protestacties en solidariteitsbetogingen.³⁴ Ook vele communistische vrouwen voelden zich verbonden met de abortusstrijd. Ze traden toe tot de Peerscomités en de abortusverenigingen waar ze de depenalisering van abortus eisten met een integrale beslissingsbevoegdheid voor de vrouw. Ook de parlementaire discussie rond abortus werd aangewakkerd door communistische en socialistische fracties. De KPB was vrijwel de enige partij in België die op parlementair niveau van in het begin zo consequent het recht van de vrouw op abortus verdedigde.³⁵ Vooral Noëlla Dinant, de laatste van de vier

vrouwelijke parlementsleden die de KPB heeft gekend, formuleerde een aantal radicale wetsvoorstellen: abortus moest gelegaliseerd worden en ook de voor- en nazorg moest terugbetaald. Dinant verwierf nationale bekendheid door haar moedige parlementaire strijd voor de legalisering van abortus. De uiteindelijke depenalisering volgde in 1990 zonder de inbreng van de KPB-parlementairen, want de KPB had toen geen volksvertegenwoordigers meer. Toch heeft de KPB met haar radicale en vrouwvriendelijke wetsvoorstellen in grote mate het pad geëffend voor de goedkeuring van de abortuswet.

De reproductieve thema's werden door de 'nieuwe' vrouwenbeweging als voornaamste oorzaak van de onderdrukking van de vrouw beschouwd. Peers en de andere progressieve gynaecologen werden door die vrouwenbeweging dan ook zonder enige moeite gearacheteerd tot feministische vaandeldragers. Na hun arrestaties kreeg dit imago nog een nieuwe dimensie, want nu waren ze feministische martelaren geworden. De standpunten van deze linkse gynaecologen waren ontegensprekelijk zeer vrouwvriendelijk, maar zij waren eerder op medische dan op feministische grondbeginselen gebaseerd. Bovendien bleven er genderspanningen bestaan tussen een vrouwenbeweging die zich – soms misschien wel wat onbezonnen – feministisch probeerde te profileren, en een gynaecologische mannenwereld. De eerste contacten van Boute met de vrouwen van Marie Mineur, de Waalse tegenhanger van Dolle Mina, liepen bijvoorbeeld niet van een leien dakje.³⁶ Volgens Jo Boute was de beweging dan ook te radicaal.³⁷ De vraag die men zich hierbij kan stellen is of er een logische relatie bestaat tussen de socialistische en marxistische theorie en de hierboven besproken reproductievraagstukken. De socialistische wereld, met het revolutionaire Rusland van 1917 als ideologisch archetype, verdedigde opvallend progressieve standpunten in deze debatten. Lenin legaliseerde bijvoorbeeld abortus en richtte tal van crèches op. De profylactische methode van Nikolayev werd eveneens in communistisch Rusland ontwikkeld. In België voerde de KPB in 1929 al een publiciteitscampagne waarin het recht op abortus werd verkondigd. De Belgische media stelden zich in de nabeschuiving van de zaak-Peers in 1973 weinig vragen bij zijn communistische overtuiging. In interviews met Peers werd vooral gepeild naar zijn vrijzinnige achtergrond, maar slechts zelden werd zijn vooruitstrevend gedrag gekoppeld aan zijn marxistische overtuiging of zijn lidmaatschap van de KPB. Peers en Boute legden nochtans zelf de link wél...³⁸ De reproductiethema's groeiden uit tot de belangrijkste feministische standpunten van de KPB. Hiermee staat de praktijk lijnrecht tegenover de theorie. Volgens het marxisme lagen de kapitalistische productieverhoudingen en niet het patriarchaat aan de basis van de inferieure positie van de vrouw in de maatschappij. Volgens het klassieke marxisme kon de patriarchale mentaliteit hoogstens een gevolg zijn van het kapitalisme. Men schonk dus voornamelijk aandacht aan de onderdrukking van de vrouw op de werkvloer. In de academische wereld stonden de socialistische of marxistische feministen hiermee tegenover de radicale feministen die vonden dat de man-vrouwverhoudingen onafhankelijk waren van de productieverhoudingen en zich vooral concentreerden op de reproductiethema's. Begin jaren 1990

beseften vele marxistische feministen dat het marxisme ontoereikend was om alle emancipatieproblemen van de vrouw te verklaren. Er werd immers te weinig aandacht geschonken aan de reproductiethema's zoals abortus, huiselijk geweld, verkrachting binnen het huwelijk en de pil. De KPB verdedigde dus absoluut niet de klassieke marxistische standpunten in het vrouwenvraagstuk.

Het feit dat de KPB aansluiting zocht bij de reproductiethema's en hierop een zeer progressieve visie had, was voor een groot deel te danken aan de 'nieuwe' feministische bewegingen, zoals Dolle Mina en Fem-Soc, waarvan een aantal KPB-vrouwen, zoals Chantal De Smet en Nadine Crappé, lid waren. De Smet richtte later ook het feministische tijdschrift *Links en Feminisme* op, dat gepubliceerd werd door het Masereelfonds. Marie Guisse, Anne Herscovici, Chantal De Smet, Nadine Crappé, Jos Van Sande en ook Rosine Lewin maakten deel uit van het pluralistische actiecomité van Vrouwen Tegen de Krisis.³⁹ De KPB werd dus onder druk van een aantal feministische leden verplicht om aansluiting te zoeken bij de nieuwe linkse sociale bewegingen zoals de nieuwe vrouwenbeweging er een was. Dit was een proces waarin de KPB niet volledig zou slagen. De sceptische en verdeelde houding van de partij ten aanzien van New Left was een van de oorzaken van haar uiteindelijke teloorgang in de jaren 1980. Er is nog veel academisch onderzoek nodig om de ambigue relatie tussen links en de tweede feministische golf te duiden.

Collectieve identiteit van de KPB-vrouwen

In het laatste deel van dit artikel probeer ik een reconstructie te maken van de collectieve identiteit van de communistische vrouwen aan de hand van een vijftiental diepte-interviews die ik afnam van vooral vrouwelijke leden van de KPB. Na analyse ervan bleek dat ze een aantal gedeelde waarden en overtuigingen hadden. Op de vraag hoe zij het ervoeren om als vrouw door het leven te gaan, antwoordde het merendeel van de vrouwen eerder negatief. Het besef van de dubbele taak en de geïnstitutionaliseerde discriminaties frappeerde het merendeel van de ondervraagde KPB'ers. Vanuit dit besef van ongelijkheid ontplooiden sommige vrouwen zich tot feministen. Alle vrouwen zagen de vrouwenstrijd als een noodzakelijk onderdeel van de klassenstrijd en sloten zich aan bij het aloude adagium 'Geen feminisme zonder socialisme'. Feminisme was echter voor geen enkele van de ondervraagden de specifieke motivatie om toe te treden tot de KPB. Velen waren thuis al ondergedompeld in de communistische traditie, anderen kwamen er door WO II of tijdens hun studentenjaren mee in contact. Alle ondervraagden droegen hun professionele activiteit hoog in het vaandel. Zij hadden dan ook allemaal, op één vrouw na, een betaalde baan buitenshuis. Er bestond een zekere 'endogame' traditie binnen de KPB – net als in vele andere partijen – waarbij naast partijbanden ook amoureuze relaties bestonden. Anne De Meulenaere was getrouwd met Jef Turf, Griet Marechal is de echtgenote van Jules Verhelst, Claudine Waterlos van Louis Van Geyt, Micheline Roelandt was getrouwd met Jacky Nagels, Rosine Lewin was de echtgenote van Maurice Singer en later de partner van Pierre Joye. De KPB-

koppels vormden een interessante casus in mijn onderzoek omdat ze op een heel concrete manier de gender- en machtsverhoudingen in de KPB en tussen KPB-leden weergaven. In vele gevallen stond de man immers hiërarchisch hoger in de partij waardoor de traditionele machtsverhoudingen tussen man en vrouw in de KPB-structuren geïnstitutionaliseerd werden. Noëlla Dinant was assistente en partner van René Noël. Louis Van Geyt en Jef Turf waren beiden hoger geplaatst dan hun eega's. Sommige ondervraagde vrouwen ervoeren dit als een preciaire evenwichts-oefening. Anne De Meulenaere vond het soms problematisch om zo in de schaduw van haar echtgenoot te staan, omdat zij al voor Jef Turf lid was van de KPB. Alle ondervraagden waren gescheiden vrouwen. Ik zie die echtscheiding vooral als een stap in het ongewisse die gezien de tijdgeest een zekere moeite moet gekost hebben. Voor vrouwen als Lucie Lauwers, Marianne Monfort of Emilienne Brunfaut die voor of tijdens WO II scheidden, was dit geen evidente stap. Lucie Lauwers vertelde dat ze in het kleine Waalse dorpje waar ze woonde altijd omschreven werd als "*die gescheiden communiste*". Het feit dat ze communistisch waren, werd door de meeste vrouwen ervaren als een vorm van emancipatie, onafhankelijkheid, feminisme en zelfstandigheid.⁴⁰ Op de vraag of ze feminisme en communisme een vruchtbaar huwelijk vonden, antwoordden de meesten dat ze dit als een precair, sommigen zelfs als een onmogelijk huwelijk zagen. Ze erkenden dat de KPB zich naar de buitenwereld toe zeer progressief en vrouwvriendelijk profileerde inzake de publieke emancipatie van de vrouw. De essentie van de tweede feministische golf lag echter niet in de publieke en politieke ontvoogding van de vrouw waarbij ze de gelijke van de man wilde worden. De vrouw wilde zich ontplooiën in haar vrouw-zijn, en zich bevrijden van alle genderaxioma's die hiermee gepaard gingen. De zogenaamde mentaliteitsrevolutie werd volgens de ondervraagde KPB'sters onvoldoende ontketend, alhoewel sommigen van hen dat wel verwachtten van een revolutionaire voorhoedepartij als de KPB. Het onvermogen van de KPB, van quasi de hele communistische wereld en de rigide marxistische theorie, om in te spelen op de determinerende effecten van ideologieën, mentaliteiten en de gehele bovenbouw, zou het wetenschappelijk en maatschappelijk doodvonnis van de partij betekenen. De overdreven aandacht voor de onderbouw minimaliseerde het belang van de bovenbouw. De marxisten die dit ideologische hiaat wilden opvullen, zoals Gramsci, Trotsky, Kautsky en later de eurocommunisten, werden afgeschilderd als revisio-nisten. Nochtans was de strijd voor het socialisme ook een ideologische strijd waarbij de burgerlijk-kapitalistische waarden en normen in vraag moesten gesteld worden. De KPB was natuurlijk geen feministische tuin van Eden waar de ideaal-typische gelijkheidstheorie tot op de letter werd geïmplementeerd. Ze bestond evenzeer uit mensen die gevormd waren door de conventies van de maatschappij waarin ze leefden. Ondanks haar theoretische progressiviteit was de KPB geen feministische en genderbewuste enclave in een vrouwonvriendelijke maatschappij. De realiteit was dat de KPB moest beschouwd worden als een maquette van de doorsneesamenleving, een minimaatschappij waarin evenveel ruimdenkende als reactionaire krachten aanwezig waren. Er bestond een reëel spanningsveld tussen

het maatschappelijk conservatisme van een arbeiderspartij als de KPB en het 'revolutionaire' feministische gedachtegoed. Het waren de vrouwen die de koffie moesten blijven schenken; zij waren het die de administratieve taken op zich namen, die *Le Drapeau Rouge* op elke straathoek verkochten. Hieruit kunnen we concluderen dat een partij die zich op socio-economisch vlak uiterst progressief profileerde, dit niet noodzakelijk deed inzake morele vraagstukken zoals feminisme, homoseksualiteit of echtscheiding. Het gros van de geïnterviewde vrouwen vond de KPB dan ook geen schoolvoorbeeld van vrouwvriendelijkheid. Vooral Vlaamse vrouwen waren zich bewust van het feit dat de KPB vooral een *old boys club* was. Aan de goede intenties van de KPB mag er niet getwijfeld worden. Zij heeft een poging ondernomen om zich progressief op te stellen in de belangrijkste feministische debatten. Het was de integrale suprastructuur die de partij schromelijk onderschat en zelfs genegeerd heeft. Zoals Jef Turf het stelde: "Wij, communisten hebben vaak gedacht dat wij mentale revoluties in een vingerknip konden veranderen. Wij wilden de toekomst vertegenwoordigen, maar hadden vaak af te rekenen met een achterban die daar nog niet klaar voor was."⁴¹ Jef Turf vergeet misschien te vermelden dat niet alleen de achterban, maar ook de partij zelf problemen had om de mentale revoluties te trotseren.

- (1) P. GRAVES & H. GRUBER, *Women and Socialism/Socialism and Women. Europe between the Two World Wars*, New York: Berghan Books, 1998, p. 591.
- (2) S.N., *Women and Communism, Selections from the Writings of Marx, Engels, Lenin and Stalin*, Westport Connecticut: Greenwood Press, 1973, p. 104.
- (3) J.W. SCOTT, *Feminism and History*, Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 611.
- (4) L. VAN MOLLE, De nieuwe vrouwenbeweging in Vlaanderen, een andere lezing. In: *BTNG*, 34(2004)3, p. 359-397.
- (5) D. DE WEERDT, *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België, 1830-1960*, Gent: AMSAB, 1980, p. 241.
- (6) Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 108, 11/1. Onderzoek naar de vrouwenbeweging in de KPB aan de hand van boeken en communistische periodieken 1920-1927, La Commission Féminine, 1921.
- (7) B. KESTEMONT, La Propagande Communiste parmi les Femmes. In: *Le Drapeau Rouge*, 24/12/1921.
- (8) Amsab-ISG, Archief Chantal De Smet, nr. 108, 11/1. Onderzoek naar de vrouwenbeweging in de KPB aan de hand van boeken en communistische periodieken 1920-1927. Rapport de la section féminine pour le Congrès de 24-25/01/1925 par Berthe Kestemont.
- (9) B. SOUVARINE, Pour les Travailleuses, contre le féminisme. In: *Le Drapeau Rouge*, 27/03/1924.
- (10) L. LARBOUILLAT, Les femmes communistes font une proposition d'unité aux femmes socialistes. In: *Le Drapeau Rouge*, 27/08/1939.
- (11) Dacob, Fonds Politieke Controlecommissie, dossier 5044, Gilberte Borgers.
- (12) M. CARBOCCI, *Portraits de Femmes*, Brussel: Fondation Joseph Jacquemotte, 2000, 64 p.
- (13) Begin jaren 1920 werden heel wat leden van de KPB gearresteerd na hun deelname aan de stakingen in Luik en Antwerpen. De KPB werd als een bedreiging voor de staatsveiligheid beschouwd en er werd een razzia gehouden in de gebouwen van de KPB. Daarenboven splitste de trotskistische vleugel zich onder leiding van War Van Overstraeten af van de KPB. Dit gebeurde naar analogie met de situatie in de Sovjet-Unie waar de machtsstrijd tussen Trotsky en Stalin zorgde voor de trotskistische afscheuring. Dit zorgde voor heel wat verdeeldheid binnen de KPB.

- (14) Dit Internationaal Vrouwensecretariaat werd in 1920 opgericht en telde initieel twee hoofdkwartieren, één in Berlijn en één in Moskou. Later werden deze twee hoofdkwartieren onder impuls van Clara Zetkin samengevoegd.
- (15) De KPB zat algemeen gezien in een boomperiode. Niet alleen vrouwen, maar ook mannen traden en masse toe tot de partij. De KPB groeide aan van 10.000 leden voor WO II tot 100.000 meteen erna.
- (16) Dacob/CARCoB, Fonds Vrouwenafdeling van de KPB/PCB, doos 49, Vrouwen en het Verzet, La femme et la Résistance.
- (17) Dacob/CARCoB, Fonds Vrouwenafdeling van de KPB/PCB, doos 64, Bâtir une Belgique nouvelle. La lutte du PCB contre la réaction, pour la paix, la démocratie et le progrès social: rapport présenté par Edgar Lalmand au VIII Congrès du PCB, 1946.
- (18) Dacob/CARCoB, Fonds Vrouwenafdeling van de KPB/PCB, doos 64, Directive de S. Grégoire et R. Dispy sur l'organisation des femmes, 1947.
- (19) CARCoB, Fonds Commission de Contrôle Politique, dossier 3050, Suzanne Grégoire-Cloes.
- (20) Dacob/CARCoB, Fonds Vrouwenafdeling van de KPB/PCB, doos 64, Rapport de la Conférence Nationale des Femmes Communistes, juin 1946.
- (21) CARCoB, Fonds Commission de Contrôle Politique, dossier 3050, Suzanne Grégoire-Cloes.
- (22) L. VAN MOLLE, De nieuwe vrouwenbeweging in Vlaanderen [...], p. 359-397.
- (23) W. DE RIDDER, De communistische kaderpolitiek onder de Koude Oorlog: de uitsluitingen uit de KPB: 1944-1950. In: *BTNG*, (2006)1, s.p.
- (24) Amsab-ISG, Archief Emilienne Brunfaut, nr. 343, map 262. Verslagen betreffende de oprichting en de werking van de RFP, 1948.
- (25) K. NUYTS, *Falende Feministen? Evolutieschets van de 2e emancipatorische vrouwenbeweging in Vlaanderen 1970-1985*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1987, p. 231.
- (26) K. DE SMIT, *Hoe dol was Dolle Mina? De geschiedenis van de Dolle Mina's in Vlaanderen*, UGent, licentiaatsverhandeling, 2003, s.p.
- (27) Interview met Chantal De Smet door Sigrid Vertommen, Gent, 29/11/2005.
- (28) M.-T. COENEN, *La grève des femmes de la FN en 1966: une première en Europe*, Brussel: PolHis, 1991, p. 215.
- (29) Interview met Rosine Lewin door Sigrid Vertommen, Brussel, 12 en 15/12/2005.
- (30) R. HEMMERIJCKX & L. SOUBRY, *Jo Boute, Een leven in dienst van de vrouw*, Gent: Amsab-ISG, 2004, p. 91.
- (31) R. HEMMERIJCKX & L. SOUBRY, *Jo Boute [...]*.
- (32) Dacob/CARCoB, Fonds Vrouwenafdeling van de KPB/PCB, doos 137. Brochure KPB, Abortus en anticonceptie, 1972.
- (33) J. VERMEERSCH, Contre le néo-malthusianisme réactionnaire. Nous luttons pour le droit à la maternité. In: *Supplément à France Nouvelle*, 12/05/1956, n° 543.
- (34) E. WITTE, Twintig jaar politieke strijd rond de abortuswetgeving in België (1970-1990). In: *Res Publica*, 32(4)1990, p. 427-487.
- (35) E. WITTE, Twintig jaar politieke strijd [...].
- (36) R. HEMMERIJCKX & L. SOUBRY L., *Jo Boute [...]*.
- (37) R. HEMMERIJCKX & L. SOUBRY L., *Jo Boute [...]*.
- (38) Interview met Micheline Roelandt door Sigrid Vertommen, Brussel, 09/12/2005.
- (39) Interview met Chantal De Smet door Sigrid Vertommen, Gent, 29/11/2005.
- (40) Interview met Micheline Roelandt door Sigrid Vertommen, Brussel, 09/12/2005.
- (41) Interview met Jef Turf door Sigrid Vertommen, Destelbergen-Gent, 26/01/2006.